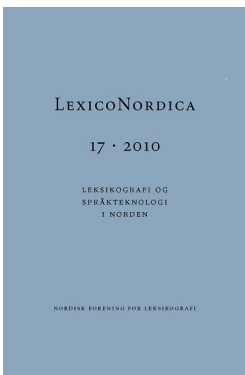

LexicoNordica

Forfatter:	Jan Terje Faarlund [Norsk Ordbok, baand VIII]	
Anmeldt værk:	Norsk ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. baand VIII. Mugg-ramnsvart. Oslo: Det norkse samlaget 2009	
Kilde:	LexicoNordica 17, 2010, s. 313-320	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Norsk Ordbok, band VIII

Jan Terje Faarlund

Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet. Band VIII. Mugg-ramnsvart. Oslo: Det norske samlaget 2009.

Dette er ikkje ei leksikografisk melding i vanleg meining, og denne meldaren er ikkje leksikograf, men grammatikar. Oppdraget mitt var å sjå særskilt på dei grammatiske orda – eller funksjonsorda – som det skulle vera sær mange av i band VIII av *Norsk Ordbok* (NO).

Det er eit spørsmål om det bør stillast andre krav til ordboksartiklar om grammatiske ord enn til artiklar om leksikalske ord. Ettersom grammatiske ord gjerne har mindre spesifikk leksikalsk tyding, men grip inn i syntaksen på heilt andre måtar, kunne ein jo tenkja seg at ein burde leggja større vekt på syntaktiske eigenskapar enn på leksikalsk innhald ved redigeringa av desse artiklane. Eg ser ingen teikn til at det har vore gjort slike vurderingar i dei artiklane eg har sett på. Det kan i somme tilfelle ha ført til problem, som eg skal komma tilbake til.

Alle artiklane i NO startar med opplysning om ordklasse like etter sjølve oppslagsordet. Det er ikkje oppgåva til ei ordbok å diskutera ordklasseinndeling som teoretisk problem. Redaksjonen lyt bestemma seg for eit system ein gong for alle, og så halda seg konsekvent til det. Men ein grammatikar som skal melda boka, har høve til å drøfta visse prinsipielle sider ved det valde systemet. Ordklasseinndelinga i NO er den tradisjonelle, og ikkje den som Utdanningsdirektoratet har tilrådd etter innstilling frå Språkrådet, som igjen for det meste byggjer på *Norsk referansegram-*

matikk (NRG) (Faarlund/Lie/Vannebo 1997). Ein får tru at dette har å gjera med at dei fyrste banda i ordboka vart utgjevne lenge før den nye ordklasseinndelinga var aktuell. Likevel burde det ha vore mogleg å gå over til eit meir moderne system ved oppstarten av det nye prosjektet Norsk Ordbok 2014. Det ville ikkje berre ha gjort somme av dei grammatiske opplysningane i artiklane meir "tidsrette", somme ville òg ha vorte enklare. Avvika i ordklasseinndeling gjeld kategoriane **pronomen**, **konjunksjon** og **adverb**. I tradisjonell grammatikk blir dei personlege pronomena rekna som same ordklasse som determinativa (kalla "ubestemte pronomen"). NRG skil mellom pronomen og determinativ både på morfologisk og syntaktisk grunnlag; mange (ikkje alle) pronomen skil mellom ulike kasusformer, dei står normalt aleine som nominalledd, og dei har ikkje samsvarsbøying; determinativ har ikkje kasusbøying, men blir samsvarsbøygde i tal og kjønn, og dei kan stå som adledd til substantiv. Etter denne definisjonen er *nokon* eit determinativ, og ikkje pronomen. I tradisjonell grammatikk og i NO er konjunksjon brukt ikkje berre om dei eigentlege, sideordnande konjunksjonane, men også om det som no heiter **subjunksjon** (tidlegare "underordnande konjunksjon"). Dette er ikkje berre eit "nytt påfunn" av norske grammatikarar, det er i samsvar med internasjonale praksis for ordklasseinndeling. Det finst ingen grunn til at *og* og *om* (som i *om du kjem*) skal reknast til same ordklasse. Forholdet mellom adverb og preposisjon er meir problematisk og meir kontroversielt. Men mange av artiklane i dette bandet ville ha vore enklare og meir overskodelige dersom ein hadde definert dette skiljet slik det er gjort i NRG. I tradisjonell grammatikk er adverb ein slags restkategori der ein puttar alle ord som ikkje passar inn i andre kategoriar. Dermed blir alle ubøygde ord som ikkje knyter til seg adledd eller liknande, adverb. I NRG er syntaktisk funksjon hovudkriteriet ved ubøygde ord, og det finst ingen "restkategori". Dermed er *ned* preposisjon både i *Ho gjekk ned trappa* og i *Ho gjekk ned*. I begge setningane står *ned* som utfylling til *gjekk*.

Om det sjølv har ei utfylling eller ikkje, endrar ikkje på ordklassetilhøyret, like lite som ved verb. Ordet *opna* er verb både i *opna døra* og i *vegen opnar 1. juli*. Nett som vi har verb som berre er intransitive, som *arbeida*, har vi også preposisjonar som berre kan vera intransitive, som *nede*. Dersom ein hadde behandla *ned* (og *opp*, *over*, *på*) som preposisjonar anten dei står med utfylling eller ikkje, ville ein sleppa å skifta ordklasse straks dei får ei utfylling. Det ville også spare mykje plass, ettersom tydinga ofte er den same anten ordet har utfylling eller ei. Det er ikkje store tydingssskilnaden mellom *Han hadde hatten på* og *Han hadde hatten på hovudet*. Dette skiftet av ordklasse midt inne i ein artikkel har også ført til ein systematisk inkonsekvens ettersom det er oppgjeve ordklasse rett etter hovudoppslaget for ordet, og så ei anna ordklasse ved ein eller fleire av hovudbolkane i artikkelen: *om* er oppført som preposisjon, men uti artikkelen står det *B som adv* (kva tyder 'som' her?). Det same gjeld *ned* og *opp* adv, *B prep*; *nær* adj, *B adv*. Og det gjeld ikkje berre desse adverb/preposisjonane. Ordet *når* er såleis oppført som adverb. Under hovudbolk A står det igjen adverb, men under B har ordet plutseleg vorte konjunksjon. Eit hovudprinsipp både i ordbøker og grammatikkbøker bør vera at eit ord har same ordklasse i alle funksjonar.

Eit problem som ordboksredaktørane har meir røynsle med enn denne meldaren, og som eg veit dei er nøydde til å ta stilling til jamleg, er hierarkiseringa av dei ulike tydingane av eit ord, og like viktig i denne samanhengen, av dei ulike grammatiske funksjonane. I NO opererer dei med fire ulike nivå. Det høgste nivået er markert med romartal føre oppslagsordet. Dette skal da i prinsippet tyde at det dreier seg om ulike ord, altså homonym, som *I musling 'tufs, stakkar'* og *II musling 'blautdyr'*. Innanfor kvar artikkel finst det så tre nivå, merkte med stor bokstav, arabartal og liten bokstav, som skal skilja mellom ulike tydingsområde og bruksmåtar for kvart leksem. Eg veit at det bak desse oppstillingane ligg grundige vurderingar og drøftingar, og det er forståeleg om

redaktørane kanskje kan bli både leie og irriterte av at andre kan ha andre meiningar om inndelingane. Eg skal derfor avgrensa meg til å ta opp visse typar hierarkisering som gjeld funksjonsorda spesielt, og som ser ut til å spegla ein viss inkonsekvens i den underliggjande grammatiske analysen. Problemet kan illustrerast med handsaminga av ordet *no*. Dette har fem oppføringar. Bortsett frå *I no* med tilvising til *nu* 'vasstro', og *II no* med tilvising til *nåd* 'fred, ro', som er irrelevante homonym i denne samanhengen, er III–V ulike variantar av det same tidsordet *no*: III er substantivet, (*i neste no*), IV er adverbet, og V er interjeksjonen (*no, dei meinte det vel ikkje så gale*). Desse er ikkje homonym, men ulike bruksmåtar av same ordet. Det er eit mykje nærare samband mellom III–V innbyrdes enn mellom desse på den eine sida og I og II på den andre. Likeins er det opplagt at det er same ordet *på* vi har med å gjera i *på*: *I på* adv (*med hatten på*) og *II på* prep (*på hovudet*). Derimot er *nok* som i *ha nok pengar* og i *det var nok det beste* berre skilde med arabartal inne i artikkelen, altså på nest lågaste nivå, medan *nord* har fått to oppføringar: *I nord* m (*reisa mot nord*) og *II nord* adv (*her nord*). Det er ikkje lett å sjå konsekvensen i dette. Ein kunne jo tenkja seg at redaksjonen hadde bestemt seg for å bruka ulike romartal dersom orda høyrde til ulike ordklasser, men som vi skal sjå, er det heller ikkje gjennomført.

Artikkelen *når* er lang og interessant, og kan tena som illustrasjon på fleire av problema med artiklane om funksjonsorda. Ordet *når* er merkt adv[erb] etter hovudoppslaget. Artikkelen har to hovudbolkar, A og B. Etter A står det også adv, men etter B står det konj[unksjon]. Eg er samd i at det kan vera grunnar for å rekna dette ordet til to ulike ordklasser på syntaktisk grunnlag, adverb i *når kjem du?* og subjunksjon i *når du kjem*, men da kan ikkje den eine vera sett opp under hovudoppføringa. Merk også at dette er eit brott på det prinsippet eg nemnde ovanfor om ordklasser og hovudoppføringar. Etter oppslagsordet følgjer som vanleg ei rekke målføreformer, men ikkje alle desse kan brukast både som ad-

verb og som subjunksjon. Forma *(h)å ner* er oppgjeven for m.a. Østre Toten, men denne kan berre vera adverb (*å ner kjæm'n?*), men ikkje subjunksjon (**å ner je ser det, så veit je det*). Målføreformer som *(h)å ner* osb. gjeld altså berre bolk A adv. Det må ha vorte noko rot i redigeringa når vi under B konj. plutselig får fleire tilsvarende samband, *kor når* (B5d) og *når tid* (B5f), med eksempel på bruk som adverb. Og under B5d er det oppført målføreformer som *kå-ner* og *å ner*, som svara heilt til *(h)å ner* osb. i oppføringa heilt fyrst i artikkelen. I A2a står det at *når* tyder 'alltid, støtt' i sambandet *når som helst*; det er vel heile sambandet som tyder 'alltid, støtt'. Elles skal redaktøren av artikkelen ha ros for at ho under eit eige punkt (B1a) seier klart at *når* blir brukt 'om fortid som gjeld eitt høve', altså der skulegrammatikken og sjølvoppnemnde språkguruar (ein treng ikkje nemna namn!) insisterer på at det lyt heita *da*. Det har sjølv sagt ikkje grunnlag i norsk talemål, og bør heller ikkje gjelda nynorsk standardmål.

Ei fullstendig ordbok skal også ha med syntaktiske opplysningar, og det finst det mykje av her. Ordklasseopplysningane gjeld sjølv sagt syntaksen, og det skiljet mellom adverb og preposisjon som eg kritiserte ovanfor, gjev jo også syntaktiske opplysningar om ordet. (Dersom ein skulle bruka den nye ordklasseinndelinga, måtte da slike opplysningar gjevast på andre måtar.) Men i dette bandet finst det eit par interessante verb, der viktige syntaktiske opplysningar manglar. Det gjeld verba *pla* og *pleia*. Dei tyder om lag det same, og begge tek infinitiv som utfylling. Dette er ikkje nemnt, men det går fram av døma. Det er likevel ein interessant skilnad mellom dei to verba: *pla* er alltid følgt av infinitiv utan *å*, slik det går fram av alle døma i artikkelen. Dette blir da syntaktisk å rekna som eit (modalt) hjelpeverb. I den stutte artikkelen om *pleia* er det berre to døme, eitt med *å* og eitt utan. Med så få døme er det sjølv sagt ikkje mogleg å avgjera om variasjonen er geografisk betinga. Men det er interessant at setninga utan *å* er nekta, dette ser ut til å vera eit mønster og eit interessant forhold ved

dette ordet (Johannessen 2002). Eit anna ord på *p* med ein pussig syntaks er *pluss*. Som NO opplyser, blir det brukt for å addera tal. Men det blir også brukt for å ”addera” setningar, og det pussige er da at den andre setninga må vera ei at-setning, jamvel om den fyrste ikkje er det: *Maten var for dyr, pluss at sørvisen var elendig* (Lie 1979, Julien 2009).

Semantikk er det sjølvsagt rikeleg med her. Og naturleg nok gjeld det leksikalsk semantikk, ordinnhald. Men visse typar ord har også semantiske eigenskapar som går ut over ordet sjølv. Det gjeld mellom anna ord for mengd og ord for modalitet, særleg når dei opptrer saman med nekting. Eg vil spesielt trekkja fram to slike ord frå dette bandet. Det eine er det modale hjelpeverbet *måtta*. Dette er eit mangfelt verb, som det har vore skrive avhandlingar om (m.a. Engh 1975), og det er ikkje rom for alle nyansar i ein ordboksartikkel. Men ein kunne venta at denne artikkelen var litt klarare strukturert ut frå to dimensjonar: For det fyrste lyt ein skilja mellom den deontiske og den epistemiske bruken (eg seier ikkje at redaktøren skal bruka desse tekniske termane, men dei kunne ha vore til hjelp for henne i redigeringa av artikkelen). Artikkelen har sju delar nummererte med arabartal, dei fleste med underpunkt (ingen hovudbolkar med stor bokstav). Den epistemiske bruken er omtala og eksemplifisert i 6a, eitt typisk døme er *vi må ha teki feil*. Resten av punkt 6 og alle dei andre punkta handlar om den deontiske bruken, som i *alle må levera sjølvmelding* eller *må eg få det?* Dei to siste setningane representerer også to ulike tydingsområde, ’vera nøydd til, ljota’ og ’få lov til’. Det er nokre døme på den siste bruken under punkt 4a, saman med andre bruksmåtar. Verbet *måtta* i denne tydinga er vanleg i dansk og i danskprega norsk. I mange norske dialektar blir vel *må* brukt slik mest (eller berre) i nektar setningar: *du må ikkje drikka for mykje i kveld*. Ved nekting får vi derfor ei tvityding som vi ikkje har elles: *du må ikkje skriva under* kan tyda anten *du lyt ikkje skriva under* (*du kan la vera om du vil*) eller *du må la vera å skriva under*. Sambandet av eit

mengdeord som *nokon* og nekting har også interessante semantiske konsekvensar. I ei så pass omfattande ordbok som NO kunne det vera plass for å visa skilnaden mellom *ikkje nokon kunne svara på det* og *nokon kunne ikkje svara på det*.

Det ser ut til å vera ei lov om ordbøker at det er eit omvendt proporsjonalt tilhøve mellom lengda på ordet og lengda på ordboksartikkelen. Dermed er det også ein lang artikkel om *og*. Det er imponerande kor mange ulike bruksmåtar redaktøren har funne fram til, jamvel om det i somme tilfelle snarare er tale om ulike typar innhald i dei to konjunkta enn ved ordet *og* i seg sjølv. I denne artikkelen ser vi også noko av problemet med ei redigering på ikkje-grammatisk grunnlag: ein så pass viktig og syntaktisk interessant bruk av *og* som den vi finn ved pseudokoordinering (ikkje ein term for NO), som i *sitja og eta*, er gøymt bort saman med andre konstruksjonstypar i eit underpunkt på lågaste nivå, 2o. I tråd med den deskriptive, ikkje-normative linja, er også *og* som infinitivmerke teke med, det er jo utan tvil ein vanleg bruk av ordet i dagens norsk. Det einaste eg sakna i denne artikkelen, er *og* som uttrykk for samanhengen mellom to omgrep, altså snittet i staden for unionen, for å seia det i logikkspåk. Dersom eg eit semester skulle tillysa eit seminar om "Språk og kjønn", ville ikkje studentane venta seg eit halvt semester om språk og så eit halvt semester om kjønn, men eit heilt semester om kva dei to har med kvarandre å gjera. Ein detalj til slutt: Eg undrar meg litt over at adverbet *øg* er skriva utan aksent som oppslagsord (i innleiinga til bandet skriv prosjektdirektøren *øg* med aksent i samsvar med offisiell rettskriving).

Jamvel om det har vore mange kritiske merknader til artiklane om dei grammatiske orda, har eg ikkje lyst til at lesarane av denne meldinga skal sitja att med inntrykk av at redaktørane av NO ikkje har greie på grammatikk. Artiklane inneheld ei mengd gode og riktige tolkingar, analysar og forklaringar. For det aller meste er artiklane godt strukturerte, og dei ulike bruksmåtene er rikt il-

lustrerte. Her har eg berre gripe fatt i dei få tilfella der eg meiner det med fordel kunna ha vore gjort annleis – og det er eit fåtal av tilfella. Som ved tidlegare utgjevnader kan ein berre lata seg imponera over omfang, kvalitet, og ikkje minst presisjon i arbeidet åt det store ordboksprosjektet.

Litteratur

- Eng, Jan 1975: *Må og kan med objektiv lesning*. Upubl.
Johannessen, Janne Bondi 2002: Negative Polarity Verbs in Norwegian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 33–74.
Julien, Marit 2009: Plus(s) at(t) i skandinaviske – en minimal matris. I: *Språk och stil* 19, 124–141.
Lie, Svein 1979: PLUSS. I: *Norskkrift* 24, 50–60.
NRG = Jan Terje Faarlund/Svein Lie/Kjell Ivar Vannebo 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Jan Terje Faarlund
professor
CSMN, Universitetet i Oslo
Postboks 1020 Blindern
NO-0315 Oslo
Noreg